

ЄВРОПЕЙСЬКА ІНТЕГРАЦІЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ

Розвиток України багато в чому залежить від якості вищої освіти. Важливою складовою вищої школи є її інтеграція до європейського освітнього простору. Розгляд різних точок зору вчених стосовно Болонського процесу, порівняння досягнень та недоліків у цьому напрямку з виділенням проблем, що потребують вирішення, дозволить, на думку автора статті, створити вищу школу дійсно європейського рівня, стати рівноправним партнером у Болонському процесі, зберігаючи свої кращі національні традиції у системі вищої освіти.

Развитие Украины во многом зависит от качества высшего образования. Важной составляющей высшей школы является ее интеграция в европейское образовательное пространство. Рассмотрение разных точек зрения ученых относительно Болонского процесса, сопоставление достижений и недостатков в этом направлении с выделением проблем, требующих решения, позволит, по мнению автора, статьи создать высшую школу действительно европейского уровня, стать равноправным партнером в Болонском процессе, сохраняя свои лучшие национальные традиции в системе высшего образования.

Development of Ukraine to a great extent depends on the quality of higher education. Integration to the European educational space is a very important step of its development. Consideration of different scientists points of view in terms Bologna Process as well as comparison of achievements and failures in this sphere taking into account problems arising will give the opportunity to create the higher school of the genuine European standards and become the equal partner in Bologna process, although maintaining all the positive features of the national system of higher education.

вища освіта, Болонський процес, європейська інтеграція, концепція вищої освіти, трансформаційні процеси

Вища освіта є складовою загальної системи освіти України, що визначено Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті». Сьогодні вища освіта – один з найважливіших факторів відтворення інтелектуального потенціалу держави, на основі якого формується якість продуктивних сил, рівень духовності, культури тощо. Тому розвиток та реформування вищої освіти відповідно до сучасних вимог повинні відбуватись постійно. У цьому процесі треба аналізувати, оцінювати вищу освіту, фахівців, яких вона підготувала. Важливо своєчасно отримати інформацію, наскільки цей фахівець здатен вирішувати проблеми, що виникають, чи вміє він навчатися, змінювати свою поведінку та приймати рішення з урахуванням нових тенденцій та вимог на ринку.

Разом із самостійним процесом трансформування вищої освіти відчувається потреба порівнювати систему вищої освіти України з вищою освітою інших країн світу. У зв'язку з цією потребою у травні 2005 р. було зроблено кроки у напрямку інтеграції з Європою. Створення єдиного європейського освітнього простору пов'язане з багатьма причинами, наприклад, зі зростанням інтернаціоналізації освіти, збільшенням періоду навчання, міграцією робочої сили у рамках процесу глобалізації. З цього приводу А. Шляйхер висловився таким чином: «Якщо Європа хоче зберегти свої конкурентні позиції на вершині глобального ланцюга створен-

ня доданої вартості, система освіти повинна бути більш гнучкою, більш ефективною і більш доступною для максимально широкого кола людей» [4, с. 28].

Адаптація системи вищої освіти України до норм і вимог Болонського процесу – непростий шлях. Результатам, проблемам інтеграції в освітній галузі приділяється достатньо уваги, про що свідчать наукові статті та інші матеріали, автори яких описують шлях, що проходить сучасна система вищої освіти України, та свою точку зору з цього приводу. До таких авторів, у першу чергу, необхідно віднести М. Степко, Я. Болюбаша, М. Згуровського, І. Вакарчука, В. Буряк, В. Виткалова, Л. Федулову, О. Граб та ін.

У своїх статтях та наукових дослідженнях автори ознайомлюють та допомагають суспільству зрозуміти, що собою являє вища освіта та європейська її інтеграція. Вони також показують, що в Болонському процесі приєднання української вищої школи до європейського освітнього простору є плюси та мінуси. Безумовно, необхідність такої трансформації існує, але важливо в ході уніфікації освіти збереження кращих традицій української вищої школи, недопущення перетворення України в донора Європи як постачальника студентів, аспірантів, молодих вчених і талановитих молодих бізнесменів.

Україна увійшла до європейської спільноти, підписавши документи про приєднання до Болонського процесу, та підготувала план дій з реалізації основних положень до 2010 р. За цей період треба створити основні умови євроосвітньої інтеграції [2, с. 3]:

- 1) визначення соціальної складової доступності вищої освіти;
- 2) забезпечення якості навчання;
- 3) реалізація інтенсивної дослідної діяльності;
- 4) забезпечення мобільності студентів і працівників вищих навчальних закладів (ВНЗ).

Професор Жан-Марі де Кетле влучно запропонував закласти як базове підґрунтя для «універсального і конкретного» підходів до вищої освіти у ХХІ ст. саме аксіологічні принципи: принцип рівності і доступності вищої освіти для всіх, хто цього бажає і має необхідні здібності; принцип толерантності, поваги і врахування інтересів і бажань іншого; принцип єдності в умовах солідарної диференціації і взаємопоновлювальності тощо. Наводячи ці принципи, В. Федорченко робить наголос, що при їх поєднанні створюється цілісність у системі вищої освіти, яка лежить в основі «стратегії виживання» та концепції «сталого розвитку» сучасного суспільства європейського типу. [3, с. 38].

За словами В. Федорченко [3, с. 39], «прийняття концепції «освіти протягом усього життя» як керівного принципу політики в галузі освіти...слід розглядати як посилення тенденції демократизації освіти. Зрозуміло також, що ці настанови набули реального змісту завдяки тим позитивним тенденціям у соціоекономічній, політичній, інформаційній, соціальній сферах життя сучасного суспільства, які уможливили більш високі вимоги і потреби освітньої політики».

Законодавство України гарантує українським громадянам здобуття вищої освіти як безкоштовно, так і на платній основі, але обов'язковість вищої освіти законодавчо не передбачається. У суспільстві, яке хоче бути

дійсно високорозвинутою європейською країною, треба формувати потребу в отриманні вищої освіти, яку можна набути, вступивши на конкурсній основі до ВНЗ.

У 2001–2002 навчальному році налічувалося 318 ВНЗ III–IV рівнів акредитації, з них 225 – (70,8%) державної форми власності, а 93 – недержавної форми власності або 29,2%. На сьогодні налічується 240 ВНЗ III–IV рівнів акредитації (881 вищий навчальний заклад I–IV рівня акредитації всіх форм власності та підпорядкування). І, як зауважив Міністр освіти і науки І. Вакарчук, якщо орієнтуватися на європейський досвід, то це невиправдано багато.

Він наводить такі приклади: в Італії на 60 млн населення припадає 65 університетів, у Франції на 63 млн – 41, в Іспанії на 45 млн – 60, у Великій Британії на майже 61 млн – 142, а в Україні на 47 млн – 240 ВНЗ III–IV рівнів акредитації [1, с. 8].

Протягом 2008 р. певне скорочення освітньої мережі відбулося, але переважно за рахунок приєднання технікумів до університетів та ліквідації окремих ВНЗ чи їх структурних підрозділів за результатами перевірок і рішень ДАК. Усього у 2008–2009 навчальному році було ліквідовано 30 ВНЗ [1, с. 8].

Продовжуючи реформування освітньо-кваліфікаційних рівнів вищої освіти за європейськими вимогами, ми не до кінця продумали місце досить розповсюдженої ланки освіти, де знаходяться вищі професійно-технічні училища, технікуми і коледжі. У радянські часи була створена якісна та матеріально оснащена система у вигляді технікумів та вищих професійно-технічних училищ, яка відповідно до потреб соціалістичної системи поповнювала підприємства робочою силою середньої ланки (бухгалтери, бригадири, майстри, начальники дільниці та ін.). Такі фахівці потрібні і сьогодні, але відносити їх до системи вищої освіти недоцільно. Вони мають спрямування більш вузьке теоретичне та широкі з точки зору практичних компетенцій у рамках професії, яку отримують. Бізнес України відчуває відсутність необхідної кількості фахівців та якості їх підготовки. Аналіз показав, що рівень «молодшого спеціаліста», який отримують понад 11 тис. молодих людей у 187 вищих професійних училищах, не відповідає прийнятим міжнародним стандартам якості і нормам вищої освіти. Така ж сама оцінка стосується і понад 10 тис. бакалаврів у 150 коледжах, технікумах. Щоб недолік ліквідувати, можна прийняти до реалізації два основних шляхи:

– перший – відокремити ці навчальні заклади від вищої освіти як такої, із серйозним оновленням змісту навчання новим сучасним змістом, оснащенням тощо;

– другий, – він теж існує на Україні, – приєднати до ВНЗ III–IV рівня.

Безумовно, ці трансформації потрібно зробити негайно, продумано та на науковій основі, з урахуванням вимог сучасного бізнесу та збереженням кращих національних освітянських традицій.

В.М. Нагаєв [2, с. 9] стверджує, що «реформування вищої освіти України проводиться з урахуванням вимог Міжнародної стандартної класифікації занять (ISCO-88 (МСКЗ), Міжнародної стандартної класифікації освіти (ISCED-97 (МСКО), Міжнародного стандарту якості серії ISO

9000 та вимог, критеріїв і стандартів, які узгодили країни–учасниці Болонського процесу.

Європейські вищі навчальні заклади взяли на себе завдання та головну роль створення європейського простору вищої освіти.

Болонські виклики, з цим не можна не погодитись, потрібно розглядати не лише з позицій інтегрування до європейського освітнього і наукового простору, а і як певні фактори, які змушують вдосконалювати вищу освіту України відповідно до сучасних вимог нашого суспільства. Виходячи з цього, ми можемо зазначити, що трансформація освітньо-кваліфікаційного рівня «спеціаліст» у «магістра» в цілому відповідає як вимогам Болонського процесу, так і потребам суспільства. Тим більше, що ми нічого не втрачаємо, відходячи від терміна «спеціаліст», який не лише був незрозумілим у світі, а й не досить вдало передавав суть, наприклад, поняття «інженер». Безумовно, щоб ця адаптація була остаточно завершена, необхідно деякий час, щоб громадськість вже однозначно позитивно сприймала рівень підготовки «магістра» та «бакалавра». Обидва рівні належать до вищої освіти, цей рівень вищі навчальні заклади повинні забезпечувати по-новому. З нашої точки зору, це відбувається, але досить повільно. Тому Міністерство освіти та науки, вищі навчальні заклади (III–IV рівня), засоби масової інформації, роботодавці повинні над цим ще добре попрацювати.

Також ми вважаємо, що підготовку «магістрів» треба спрямувати не лише у педагогічному та науково-дослідному напрямках, а, в першу чергу, у практичну площину. Отримуючи звання «магістра» з різних напрямків, фахівець по закінченню ВНЗ, в більшості йде у бізнес. Це природно, потреба у таких спеціалістах відчувається у сучасному бізнесі. Висококонкурентне середовище, необхідність диверсифікації, спілкування та партнерство з іноземним бізнесом (інвестором), нагальна потреба використовувати інноваційні проекти, створювати сучасні комунікації, вміння швидкої адаптації та вміння приймати нестандартні рішення, творчо підходити до розвитку бізнесу, його стратегії – все це неможливо без якісного, сучасного зразка нового покоління фахівця з вищою освітою, який повинен формуватись на рівні «магістра». Для виконання цих завдань, треба продовжити перегляд з метою удосконалення програм, методик, технологій навчання, давши більше самостійності тим ВНЗ України, які за міжнародними та національними рейтингами входять до списку кращих. Так Дніпропетровський університет економіки та права бере участь у цьому процесі не тільки тому, що підписав Велику Хартію Університетів як складову Болонського процесу, а й тому, що якісна європейська освіта впродовж усього життя є місією університету. Щоб місія реалізовувалась, робиться досить багато, продумано та поступово.

У 2006–2007 навчальному році введено ECTS в усі програми підготовки спеціалістів на рівні «бакалавр» і «магістр», що дозволило здійснювати трансфер (переведення) студентів та накопичувати кредити. Таким чином, національна система поєдналась з ECTS, навчальні плани стали будуватись з урахуванням 1 кредит = 36 годин.

Для забезпечення якості та ефективності навчання для вищої школи розробляються і почали діяти в Україні показники та критерії якості навчального процесу і діяльності ВНЗ. Безумовно, не все влаштовує

ВНЗ, МОН, суспільство, але крок до міжнародних і, перш за все, європейських оцінок зроблено. Вже з допомогою цих критеріїв відбувається оцінка українських ВНЗ і встановлюється загальний рейтинг.

Науково-методичні комісії МОН України за галузями знань в ОКХ, ОПП розробляють проекти галузевих стандартів вищої освіти України і засоби діагностики вищої освіти. Спрощено механізм затвердження навчальних планів. Створено умови для реалізації права студентів самостійно обирати певну кількість дисциплін. В Україні формується законодавча база для введення загальних міжуніверситетських програм підготовки фахівців з метою присудження студентам загальних ступенів по їх завершенню.

Сучасні учбові приміщення, що відповідають вимогам різних видів навчального та виховного процесу, актуальні для вищої школи. Але, як свідчить дійсність, для значної кількості університетів і академій це, на жаль, дуже далеке майбутнє.

Небагато ВНЗ України можуть продемонструвати найсучасніші аудиторії, реальне використання у навчальному процесі мультимедійної техніки (як на рівні викладача, так і студента), обов'язковий доступ до Інтернету в процесі навчання, ефективні практичні зв'язки з бізнесом (участь підприємців у навчальному процесі, у захисті дипломних робіт, Днях роботодавців, конкурсах реальних проектів, конференціях та ін.), як це має місце у навчальному процесі в ДУЕП.

Ми вважаємо, що бізнес ще не достатньо зацікавлений брати більш активну практичну участь у формуванні якісної вищої освіти. Майбутній спеціаліст не може отримати у стінах вищого навчального закладу добрі практичні навички, навіть якщо, як у ДУЕП використовуються інтерактивні методи навчання, велика кількість ділових ситуацій (кейсів), постійно готуються презентації з аналізу діяльності існуючих підприємств тощо.

Треба створити такі відносини з бізнесом, щоб студенти мали можливість побувати (і не один раз) на підприємстві; відчутти атмосферу, в якій працює сучасний бізнес; спостерігати за діями різних підрозділів, людей; ознайомитись з проблемами підприємства та шляхами їх вирішення. Ця проблема вирішується останні роки ВНЗ самостійно, а треба щоб до неї підключилася держава, місцева влада. Спочатку на регіональному рівні пропонуємо скласти програми виробничих та переддипломних практик, залучивши місцеві асоціації та об'єднання підприємців. Продумати місця практик, з'ясувати з підприємствами строки, кількість студентів, варіанти проблем дослідження. При цьому практика повинна бути безкоштовною. Саме в цьому повинна практично виявлятися соціальна відповідальність бізнесу за майбутнє держави.

Непогано, коли високопрофесійний спеціаліст проводить заняття в студентських аудиторіях як за окремими дисциплінами, так і за деякими темами дисципліни. Такий досвід є у нашому університеті та значної кількості ВНЗ і його треба продовжувати.

Забезпечення широкого і доступного отримання вищої освіти неможливе без створення якісних механізмів, що забезпечують прозорість вступу до ВНЗ. Для цього в Україні вже другий рік поспіль вступ до обраного абітурієнтом ВНЗ здійснюється за результатами незалежного зо-

внiшнього тестування. Сьогодні ця система недосконала. Серед основних її недолiкiв слiд видiлити такi: можливiсть подання документiв одночасно до значної кiлькостi ВНЗ та на рiзні спеціальностi; велика кiлькiсть пiльговикiв зi слабкими знаннями; суперечностi мiж програмами загальноосвітнiх закладiв та вимогами вищої школи, якi закладенi у тестовi завдання; вiдсутнiсть з боку держави створення рiвних i зрозумiлих умов отримання кредиту на навчання.

На будь-якому етапi свого життя, у будь-якому вiцi людина, що має для цього здiбностi та потребу, повинна мати можливiсть отримати вищу освіту. Тому розвиток заочної i дистанцiйної форм навчання, другої (третьої i т. д.) освіти треба продовжувати, паралельно створюючи рiзноманiтнi курси пiдвищення квалiфiкацiї чи переквалiфiкацiї, лiтнi чи зимовi школи за рiзними програмами.

Наукова дiяльнiсть має свої специфiчнi вимоги, iснує у вищiй школi України, але останнi два десятилiття вона стала бiльш формалiзованою. Державне фiнансування наукових шкiл майже вiдсутнє, прямий зв'язок з пiдприємствами та виконання наукових дослiджень за замовленням конкретних пiдприємств майже не iснує.

Не вiдбувся ще перехiд до отримання наукового звання «доктора фiлософiї» замість «кандидата наук» плюс «доктора наук». Суперечки з цього приводу не закінчено i вони в багатьох випадках досить принциповi та серйознi.

Створення наукових бiзнес-iнкубаторiв, цiльове фiнансування iновацийних наукових дослiджень, розширення можливостей та допомога унiверситетам (студентам i викладачам) в отриманнi нацiональних й iноземних грантiв з боку влади та бiзнесу актуально як нiколи. Без вирiшення проблем у науцi європейська iнтеграцiя буде неповною, а значить конкурентоспроможнiсть нашої вищої освіти буде проблематичною.

У рамках Болонського процесу потрiбне створення умов щодо мобiльностi студентiв i викладачiв. Це на практицi передбачає можливiсть навчатись (викладати) у рiзних ВНЗ України та Європи, проходити практику або стажування та iн. ДУЕП активно працює над цим. Вже не один рiк викладачi мають змогу ознайомлюватися з досвідом iноземних унiверситетiв (Польщi, Нiмеччини, Голландiї), стажуватись, читати лекцiї. Нашi студенти разом з польськими студентами навчаються, вiдпочивають, проходять практику у рамках взаємовигiдних програм, пiдписаних з боку навчальних закладiв двохстороннiх угод.

Для пiдвищення i розвитку мобiльностi в нашому унiверситетi планується читання окремих дисциплiн (з подальшим їх збiльшенням) на англiйськiй мовi для ряду спеціальностей («Мiжнародна економiка», «Фiнанси», «Економiка пiдприємств»). З одного боку, це пiдготує унiверситет до прийому на навчання iноземних студентiв, з iншого боку – дасть змогу нашим студентам вивчати дисциплiни у вищих закладах за кордоном. Також розширяться можливiсть запрошувати iноземних викладачiв викладати в ДУЕП. У нас це практикується, але ще нечасто. Також вiдбудеться поштовх для бiльшостi студентiв якiсно вивчати iноземну мову, а в нашому ВНЗ вони вивчають навіть двi мови.

Для пiдвищення внутрiшньої та зовнiшньої мобiльностi студентiв в Україні будується за бажанням студента спрощений процес переведення до iншого учбового закладу за рахунок трансферу та накопичення креди-

тів ECTS. Бакалавр вже сьогодні має змогу отримати рівень магістра в іншому університеті.

Таким чином, перед державою стоять такі освітні проблеми:

– поширити співпрацю ВНЗ України у напрямку створення загальних програм підготовки фахівців з провідними європейськими університетами;

– забезпечення мобільності студентів та викладачів не тільки у національному, а й у міжнародному освітньому просторі;

– розробка та вдосконалення принципів, механізмів і процедур упровадження підготовки докторів наук відповідно до Болонського процесу;

– поширення практики соціального партнерства ВНЗ з роботодавцями, громадськістю, місцевою владою з метою приєднання їх до процесу вироблення та прийняття рішень з проблем вищої освіти.

Багато потрібно ще зробити у напрямку модернізації аспірантських і докторантських програм, вимог до професорсько-викладацького складу і розширення їх самостійності та гнучкості проведення навчального процесу. Без перегляду і приведення у відповідність до європейського рівня матеріальної бази навчальних закладів, розміру оплати праці працівників вищої школи, створення і усвідомлення всім суспільством важливості і пріоритетності такої ланки, як вища освіта і освіта взагалі, неможливо забезпечити економічний розвиток держави та її безпеку, створити позитивний імідж та конкурентні переваги на національному і міжнародному рівнях.

Список використаної літератури

1. Вакарчук І. Мета реформ у вищій школі – якість і доступність освіти / І. Вакарчук // Вища школа. – 2009. – № 4. – С. 3–30.
2. Нагаєв В.М. Методика викладання у вищій школі: навчальний посібник / В.М. Нагаєв. – К.: Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.
3. Федорченко В. Вища освіта: педагогічна стратегія сучасності / В. Федорченко // Вища школа. – 2002. – № 1. – С. 35–41.
4. Шляйхер А. Экономика знаний: почему образование – ключ к успеху Европы / А. Шляйхер // Вопросы образования – 2007. – № 1. – С. 28–43.

Отримано 10.02.2010.

УДК 658.589

В.В. Македон, Д.С. Рубець

ІННОВАЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА ДЛЯ СТВОРЕННЯ І РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕВИХ КОРПОРАТИВНИХ КЛАСТЕРІВ

Статтю присвячено проблематиці формування і розвитку галузевих корпоративних кластерів у межах національної економіки України. Визначено роль інноваційної інфраструктури у розбудові національної економіки, запропоновано модель передачі інноваційного продукту від розробника у реальний сектор економіки.

Статья посвящена проблематике формирования и развития отраслевых корпоративных кластеров в границах национальной экономики Украины. Определе-